

Lizbon Felaketi Üzerine Şiir [*]

Poem on the Lisbon Disaster

VOLTAIRE
Translated by

METİN TOPUZ
Mersin University

AHMET SELİM TÜMKAYA
Çağ University

Received: 28.01.2019 | Accepted: 28.03.2019

Abstract: The poem called Poème sur le désastre de Lisbonne, written by Voltaire in 1755 and published in 1756 deals with the Lisbon earthquake that took place in 1755. This earthquake had a profound impact on the European thinkers of that age. Voltaire, Rousseau, Kant and important theologians of that age have put forward ideas about the possible causes of the earthquake. Philosophers such as Voltaire –and Kant– opposed this idea in the face of the theologians who saw the earthquake as a righteous punishment for the sins of mankind. Voltaire criticizes the understanding of theodicy in this poem written right after the earthquake. However, Voltaire fires his arrows of criticism, especially to Leibniz and Pope’s theological-optimistic viewpoints. In this context, he criticizes the idea of ‘All is well’ or ‘everything that is connected with goodness in God’s great plan’.

Keywords: Voltaire, Leibniz, evil, theodicy, Lisbon disaster.

© Voltaire (2019). Lizbon Felaketi Üzerine Şiir. (Trans. M. Topuz & A. S. Tümkaya). *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 9 (i), 279-291.

✉ Metin Topuz
Mersin Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü
33343, Mersin, Turkey | mtntpz@gmail.com

✉ Ahmet Selim Tümkaya
Çağ Üniversitesi, Hazırlık Okulu, İngilizce Hazırlık
33800, Mersin, Turkey | ahmettumkaya@cag.edu.tr

[1] Ah talihsiz ölümlüler! Ah şu acınası yer!
 Ah korku içinde yaşayan tüm ölümlüler!
 Faydasız acıların ebediyen sürüp giden!
 Ve hatalı filozoflar, haykırarak, “her şey iyidir” diyen,
 Haydi, gelin de dikkatle seyredin bu korkunç yıkıntıları,
 Küllerini şu talihsizin, şu döküntüleri, şu kalıntıları,
 Birbirinin üstüne yığılmış şu kadınları ve çocukları,
 Parça parça mermerler altındaki şu dağılmış uzuvları.
 Görün parçalayıp yuttuğu şu yüzbinlerce zavallıyı yeryüzünün!
 [10] Kanlar içinde, parçalanmış ama hala da kalbi çarpan,
 Çatıları altına gömülü ve teselli bulmadan göçüp gidenleri
 Korkunç acılar içinde tüketen içler acısı günlerini!
 Nefesleri tükenirken o zar zor çıkan haykırılarına,
 Ve şu tüten küllerin korkunç görüntüsüne,
 Diyebilir misiniz bu yasalar, “sonucudur seçimi gerektiren,
 İyi ve özgür bir Tanrı’nın özgürce seçtiği ebedi yasaların”
 Diyebilir misiniz, gördüğünüzde yığınla onca kurbanı:
 “Bedelidir ölümleri suçlarının, Tanrı öcünü aldı?”
 Bu çocuklar hangi suçu, hangi hatayı işlemiş,
 [20] Şu zavallılar kan içinde annesinin göğsünde ezilmiş?
 Daha çok mu batmıştı ahlaksızlığa, şimdi yok olmuş Lizbon,
 Sefahat içinde yaşayan Londra’dan, Paris’ten?
 Lizbon yerle bir şimdi, oysa Paris’te dans ediyorlar.
 Huzurlu seyirciler, gözü pek ruhlar,
 Enkazını seyrederek ölen kardeşlerinizin,
 Araştırmasını nedenlerini huzur içinde, fırtınaların:
 Oysa siz de aldığınızda düşman Kader’in darbelerini,
 Daha insancıl dökersiniz gözyaşınızı bizim gibi.
 İnanın bana, yeryüzü yutmak için açtığında ağzını,

[30] Masumdur şikâyetim, çığlıklarım da haklı.
 Çevrili tüm her yerde zulmüyle kaderin,
 Ölümün tuzakları ve gazabı kötülerin,
 Tüm parçaları saldırılarını hisseden,
 Acımızın yoldaşları, sızlanmalarımızı hoşgörün.
 Gurur, diyorsunuz, baştan çıkarıcı şu gurur,
 İddia ediyor ki daha iyi olabilirdik, biz kötüler.
 Gidin de soruşturun Tejo¹ kıyılarından;
 Eşeleyin enkazı tamamı kaplanmış kandan;
 Sorun bir ölenlere bu korku yerinde:
 [40] Kibir miydi bağırın, “Ey Tanrım bana yardım et! diye
 Acıyın şu insanın sefaletine, ey Tanrı!”
 Ama “her şey iyidir” diyorsunuz ve “her şey gerekli”
 Nasıl yani? Daha mı kötüydü tüm evren,
 Bu cehennem çukuru Lizbon’u yutmadan?
 Emin misiniz, her şeyi yapan, her şeyi bilen
 Ve kendisi için yaratan ebedi nedenin,
 Bizi fırlatmış olmadığına bu acınacak diyara
 Koymadan kaynar volkanları ayaklarımızın altına?
 Sınırlar mı koyuyorsunuz böylece o yüceler yücesi güce?
 [50] Yasak mı koyuyorsunuz onun merhametine?
 Yok mu yoksa o ebedi zanaatkârın ellerinde,
 Amaçları için araçlar sınırsız bütünüyle?
 Etmeden saygısızlık efendime, dileğim naçizane,
 Bu yangılı cehennem, kükürt ve güherçile,
 Püskürtmüş olsaydı çöl çoraklığına ateşini.
 Zira hürmetim çok Tanrıma ama severim evreni de.
 Korkunç bir felaket altında inlerse insan eğer,

¹ İspanya’da doğan Portekiz Lizbon’da denize dökülen, yarımadaanın en büyük nehridir [ç.n.].

Duyarlılıktır bu, heyhat, değildir kibir.
 Acaba bu ıssız kıyıların kederli sakinleri
 [60] Avunurlar mıydı kasıp kavururken acıların dehşeti,
 Dese ki biri onlara: “huzur içinde ölü;
 Mahvoldu evleriniz; genel mutluluk için;
 Yanan konağınızı başka eller yeniden kuracak,
 Yıkık duvarlarınızdan başkaları doğacak;
 Zenginleşecek Kuzey ölümcül kaybınızla;
 İyi adınadır bütün acınız, evrensel yasalarda;
 Toprak solucanları mısınız yoksa Tanrı'nızın gözünde
 Tıpkı yemleri olacağınız mezarlarınız içinde?”
 Bahtsız insanlar için ne korkunç sözler!
 [70] Yarama tuz basmayın acımasız zalimler.
 Altüst olmuş kalbime tamam artık sunmayın
 Bu değişmez yasalarını zorunluluğun,
 Ve şu bedenler, zihinler ve dünyalar zincirini.
 Ah ruhsuz âlimlerin hayalleri! Ah şu engin boş umutlar!
 Tutar zinciri Tanrı, vurulmamış olandır zincire²;

² [Voltaire]: Varlığın büyük zinciri, söylendiği gibi, bütün varlıkları bir arada tutan bir bağlantı serisi değildir. Büyük olasılıkla insanlar ve hayvanlar, insanlar ve insanüstü varlıklar arasında büyük bir mesafe mevcut. Tanrı ile bütün yaratılanlar arasında ise sonsuz bir uçurum mevcut. Güneşimizin çevreleyen küreler, ne büyüklükleri, ne uzaklıkları ne de uyduları bakımından bağlantı serisinin bir parçası değildir.

[Alexander] Pope, Jüpiter'in uydusunun neden Jüpiter'den daha küçük olduğunu insanın bilemeyeceğini söyler. O, bu konuda yanılıyor, fakat bu affedilebilir bir yanlışlık, onun dehasından kaçan bir hatadır. Herhangi bir matematikçi, eğer Jüpiter kendi uydularından daha küçük olsaydı, bu uyduların onun etrafında dönmeyeceklerini Lord Bolingbroke ve Bay Pope'a kanıtlayabilirdi. Ne var ki güneş sisteminin dokusunda böylesi büyük zinciri keşfedebilecek hiçbir matematikçi yoktur.

Tek bir atomdan yoksun olsaydı dünyanın var olmayacağı doğru değildir. Seçkin geometrici M. De Crousaz, Bay Pope'a karşı yazdığı kitabında bunu iyi bir biçimde savunmuştur. O, her ne kadar diğer konularda M. Warburton ve M. Silhoutte tarafından ikna edilir biçimde çürütülmüş olsa da bu konuda haklıydı.

Söz konusu olaylar zinciri büyük filozof Leibniz tarafından da kabul edilmiş ve ustalıkla savunulmuştur. Bu konu açıklanmaya değerdir. Bütün cisimler ve olaylar, başka cisimler ve olaylara dayanır. Bu doğru, fakat bütün cisimler, evrenin düzeni ve muhafazası için gerekli değildir, ne de bütün olaylar, olaylar zinciri için özseldir. Bir su damlası veya bir kum taneisi veya daha azı, evrenin genel düzenini değiştiremez. Doğa, belirli bir niceliğe veya her-

Ama belirlenir her şey iyicil tercihiyle:
 Özgür ve adildir O, değil asla öfkeli.
 Böylesi adaletli bir efendinin emrinde, bu acı neden peki?³
 Budur işte ölümcül düğüm, çözülmesi gereken.
 [8o] Acıları inkârınız, olur mu derde derman?
 Tüm insanlar ilahi kudret altında titreyen,
 Araştırdılar kaynağını yadsıdığımız, kökenini kötülüğün.
 Her şeyi hareket ettiren evrensel yasa,
 Düşürüyorsa kayaları gücüyle, rüzgârlarla,
 Ve alev alıyorsa yıldırımın dövdüğü meşeler,
 Nihayetinde onları ezen darbelere hissetmezler:
 Yaşıyor, hissediyorum oysa ben, ve acıyla ezilen kalbim

hangi belirli bir biçime bağlı değildir. Hiçbir gezegen matematiksel anlamda kusursuz bir yörüngede hareket etmez. Bilinen hiçbir nesne, sahil bir geometrik şekle uymaz. Herhangi bir kimyasal tepkime için tastamam bir niceliğe hiçbir zaman gerek yoktur. Doğa, yöntemi ve ilerlemesinde hiçbir zaman böylesine katı değildir. Bu nedenle bir tek atomdan yoksun dünyanın yok olacağını düşünmek için hiçbir neden yoktur.

Olaylar için de aynı geçerlidir. Her bir olayın nedeni, önceki olaylarda yatar; hiçbir filozof bundan şüphe etmemiştir. Eğer Sezar'ın annesi sezaryen olmamış olsaydı, Sezar cumhuriyeti yıkmamış olacaktı; Octavius'u evlat edinmemiş olacaktı; ve Octavius imparatorluğu Tiberius'a bırakmamış olacaktı. Maximilian, Burgonya ve Hollanda varisiyle evlendi ve iki yüz yıllık savaşın nedeni bu evliliktir. Fakat Sezar'ın şuraya veya buraya tükürmesi veya Burgonya varisinin saçını öyle veya böyle yapması, bunların hiçbiri olayların seyrini değiştiremeyecekti.

Demek ki bazı olayların etkisi vardır ve bazılarının ise yoktur. Büyük zincir tıpkı soykütüksel bir ağaç gibidir; bazı dallar ilk nesilden sonra ölürlen bazıları aileyi devam ettirirler. Bazı olayların hiçbir oğlu yoktur. Benzer biçimde herhangi bir makinede bazı zorunlu etkiler ve bu etkilerden türeyen fakat kendi başlarına hiçbir şey üretmeyen önemsiz etkiler bulunur. Tekerlekler arabayı hareket ettirir fakat az ya da çok biraz toz kaldırırsalar bile, bu durum yolculuğu etkilemez. Evrenin genel düzeni böyledir, zincirin halkaları, biraz az veya biraz çok aksiliklerle, düzensizliklerle kırılmaz.

Söz konusu zincir mutlak anlamda bir *plenum* [boşluksuz] değildir. Göksel cisimlerin dönüşlerinin uzayda hiçbir dirençle karşılaşmadıkları kanıtlanmıştır. Uzay [bütünüyle] dolu/boşluksuz değildir; öyleyse, buradaki bir atomdan en uzak yıldız kadar bir atomlar serisi yoktur. Düşünen/duyan varlıklarla duygusuz varlıklar arasında ise daha fazla boşluk olabilir.

Bu nedenle insanların, herkesi kesintisiz bir bağlantılar serisiyle birbirine bağlayan bir nedenler zincirinde yer aldığından emin olunamaz. Bu düzenin nedeni ve efendisi tanrıdır. Homeros'un Jüpiter'i Kader'in kölesiydi, ne var ki daha incelikli bir felsefe bağlamında, tanrı bütün kaderin efendisidir. (Bknz Clarke'nin "Tanrının Varlığı Üzerine" adlı eseri).

³ [Voltaire]: *Sub Deo kusto nemo miser nisi mereatur*. Augustinus'un bu sözlerinin anlamı şudur: "Adil bir Tanrı'nın egemenliği altında, hak etmediği sürece hiç kimse acı çekmez".

Dilenir onu yaratan Tanrı'dan yardım.
Her-şeye-kadir'in çocukları olarak, sefalet içinde doğsak da,
[90] Ve uzatırız ellerimizi bir ortak babamıza.
Ve biliriz ki sormaz vazo çömlekçiye:
“Neden bu kadar değersiz, zayıf ve çirkinim”? diye.
Vazo hiç konuşamaz, düşünemez ki ama;
Biçimlenirken düşün, ayrılan parçalara,
Almadı ki hiçbir kalp çömlekçinin elinden
İyiye arzulayan ve talihsizliğini hisseden.
“Bu talihsizlik”, dersiniz, “iyi bir başka varlığa”.
Sayısız böcek doğar, cesedimden dünyaya;
Ölüm de eklendi mi çektiğim acılara,
[100] Kurtçuklar tarafından yenmek, ne de avuntu ama!
Zavallı hesapçıları insan sefaletinin,
Değilsiniz avutucu ama çoğaltıcı derdimin;
Görmem sizde hiçbir şey, gayrı güçsüz çabadan
Gururlu bir zavallının sanki memnunmuş gibi yapan.
Büyük *bütün*ün zavallı bir parçasıyım yalnızca:
Ama doğrudur, evet, bütün hayvanlar mahkûm olmuş yaşama,
Ve aynı yasa altında doğan bütün canlı varlıklar, ,
Acı içinde yaşar, benim gibi ölürlür.
Acımasız akbaba ürkek avı üstünde
[110] Yer yutar kanlı eti, beslenir sevinçle;
Her şey iyi görünür ona: sonra gelir sırası
Keskin gagalı bir kartal, parçalar yutar akbabayı;
Sonra bir ölümcül kurşun insandan ulaşır bu mağrur kartala:
Esirgenmez ama insan da, toz toprağa yığılır, bir Savaş alanında,
Cesetler, delik deşik ve kanlı, yığının üzerinde,
Yem olur yırtıcı kuşlara. Korkunç acı şekilde.
İnler her üyesi dünyanın acıyla işte böyle:

Doğar acılara, ölür, biri öteki eliyle:
 Sizse, her varlığın acısından, bu ölümcül kaosta
 [120] Genel bir mutluluk kurgularsınız aklınızda!
 Ölümcül ve zayıf ve acınası, ne mutluluk ama!
 Haykırırsınız acıklı sesinizle, “her şey iyidir” diye,
 Evren yalanlıyor sizi ve kendi saf kalbiniz de
 Çürütüyor bu hatayı yüzlerce kere zihninizde.
 Bütün öğeler, hayvanlar ve insanlar, her şey savaş halinde.
 İtiraf etmek gerekir, kötülük var yeryüzünde:
 Zerre kadar bilinmez kötülüğün sır ilkesi.
 Yoksa kötülük tüm iyinin efendisinden mi geldi?
 Karanlık Typhon⁴ mu ya da barbar Ehrimen⁵,
 [130] Bizi zalim yasalarıyla acıya mahkûm eden?
 Zihnim kabul etmiyor bu korkunç canavarları
 Titreyen dünyanın dünde tanrılar yaptığı.
 Nasıl düşünmeli bir tanrıyı ki iyiliğin kendisi,
 Ama armağanı bol sevdiği çocuklarına sadece,
 Avuç avuç kötülükler yağdıran sonra da onlara?
 Hangi göz nüfuz edebilir ki onun engin niyetine?
 Hani kusursuz varlıktan hiçbir kötülük doğamazdı;
 Oysa başkalarından gelmez ki kötülük⁶, zira Tanrı tek efendi:
 Yine de vardır kötülük. Heyhat üzücü gerçekler!
 [140] Heyhat şaşırtıcı bir yumak, yığınla çelişkiler!
 Dertli soyumuzu avutmaya vaktinde bir Tanrı indi;
 Dünyaya misafır oldu ama hiçbir şey değiştirmedil!⁷
 Küstah bir bilge, “değiştiremezdi zaten”, dedi;

⁴ [Voltaire]: Typhon, Mısırlılar için kötü ilkeydi.

⁵ [Voltaire]: Ehrimen de Perslerin kötülük ilkesiydi.

⁶ [Voltaire]: Oysa başka bir şeyden gelmez ki kötülük.

⁷ [Voltaire]: Bir İngiliz filozofu, fiziksel dünyanın, Ahlak Dünyası gibi ilk ortaya çıktığında değiştirilmesi gerektiğini iddia etti.

“Yapabilirdi”, dedi bir diğeri, “ama hiç istemedi”:
 “İsteyecek, şüphesiz”; ve böyle düşünürken enikonu,
 Yer altı şimşekleri yutuverdi Lizbon’u,
 Ve yıkıntılar dağılmış, enkaz altında otuz şehir,
 Tejo’un kanlı yıkılarından Cádiz Denizi’ne kadar.
 Ya insan soyu suçlu doğdu ve bu Tanrı’nın cezası,
 [150] Ya da varlığın ve uzayın bu mutlak efendisi,
 Kızmadan, acımadan; kapılıp gitmiş sakın ve kayıtsızca,
 Kendi ilk hükümlerinden gelen ebedi sel akışına.
 Ya da biçimsiz madde, dik başlı, efendisine
 Kendi gibi *zorunlu* kusurları, taşır kendi kendinde;
 Ya da iyi tanrı bizi sınıyordur ve bu ölümcül ikamet⁸
 Yalnızca dar bir yol, ebediyete geçit.
 Ve yalnızca geçici acılar çekiyoruz burada:
 Ölüm de iyi bir şey, son veren acımıza.
 Fakat çıktığımızda nihayet bu korkunç geçitten,
 [160] Kim ki mutluluğa layığım diyen?
 Hangi yolu izlersek, şüphesiz titremeli.
 Hiçbir şey bilmiyoruz, demek her şeyden korkmalı.
 Doğa sessizdir, onu sorgulamak boşuna;
 Bir Tanrı’ya gerek var konuşan insanlıkla.
 Eserini açıklamak ki bu yalnızca onun işi,
 Zayıfı teselli edip, aydınlatmak bilgeyi.
 İnsan ki onsuz, terk edilmiş şüphelere, hataya, günahlara,
 Arar boş yere bir asa, tutunacak dünyaya.
 Leibniz⁹ öğretmiyor bana hangi görünmez düğümlerin,

⁸ [Voltaire]: İnsan aklının karşılaştığı tüm zorluklar bu iki ilkeyi ifade eden düşünceye göre şu şekilde çözümlenebilir: insan aklının kavrayamayacağı şeyleri bize yalnızca vahiy öğretebilir.

⁹ Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716), “dünyamızın olası dünyaların en iyisi olduğunu” savunur. Voltaire *Candide*’deki Pangloss karakterini, Leibniz ve onun iyimserlik felsefesiy-

[170] En iyi düzeninde olanaklı evrenlerin,
 Ebedi bir kaosta, karıştırdığını boş hazlara,
 Hakiki/fazla gerçek acıları, bir talihsiz curcuna,
 Ne de öğretiyor, masum da suçlu gibi, neden,
 Maruz kalır, kurtulamaz bu kaçınılmaz kötülükten.
 Nasıl yani 'her şey iyi', hiç de almıyor aklım:
 Tıpkı doktorlar gibi; heyhat! Hiçbir şey bilemiyorum.
 Der ki Platon, insanın kanatları varmış önceden,
 Ve ölümcül saldırılara karşı dayanıklı bedenleri;
 Ona yaklaşamazmış ne acısı ne de ölümü.
 [180] Bugünkünden ne farklı eski parlak durumu!
 Yakınır insan, acı çeker ve ölür; doğan her şey tüketir son soluğu;
 Doğa dediğimiz şey, o yıkım imparatorluğu.
 Şu zayıf bileşimi sinir ve kemiklerin
 Duyarsız kalamaz ki hiç sarsıntısına öğelerin;
 Bu toz toprak karışımı, bu kan ve de bu salgı,
 Birleştiğinden beri, dağılmak için vardı;
 Ve bu hassas sınırların keskin duyarlılığı
 Ölüm elçileri olan acılara gömüldü:
 Doğanın sesi bana öğretir işte bunu.
 [190] Terk ederim Platon'u, reddedip Epikür'ü¹⁰.
 Bayle'e danışacağım, o hepsinden fazla bilir¹¹:

le dalga geçmek için kullanır [ç.n.].

¹⁰ Fikirleri sıklıkla birbirinin karşısı olarak sunulan iki büyük Atinalı filozof. Platon gerçek bilgi ve mutluluğun maddi şeylerde değil, ideaları düşünmede/düşünceyle görmeye olduğunu savunan bir idealisttir. Epiküros ise yalnızca maddi şeylerin var olduğunu ve yaşamın amacının zevki en yüksek seviyede yaşamada olduğunu savunur [ç.n.].

¹¹ [Voltaire]: [Pierre] Bayle'in *Sözlük*'ü boyunca pek çok yorumu ona ölümsüz bir itibar kazandırır. Kötülüğün kaynağı üzerine tartışmayı ise askıda bırakmıştır. Çalışmasında her türden farklı görüşü sergiler, bütün argümanları, kendilerini çürütenler ve destekleyenlerle eşit ağırlıkta verir. Herhangi bir filozofu temsil etmek üzere hazırlanan bir avukat gibidir, ne var ki kendi görüşünün ne olduğunu hiçbir zaman söylemez. Bilgili ve adil Peder Olivet'in belirttiği üzere, felsefi eserlerinde sıklıkla kararsız septiği/şüpheciyi oynayan Cicero gibidir. Son zamanlarda Bayle'a güçlü bir biçimde fakat boş yere saldıranları sakinleştirmem gerektiğini düşünüyorum. [Aslında] "boş yere" derken yanılıyorum, çünkü onlar in-

Terazisi elinde Bayle şüphely öğretir,
 Sisteme ihtiyaç duymayacak kadar bilge ve yüce,
 Hepsini yıktı attı, üstelik savaşı kendisiyle:
 Tıpkı Filistinlilerin gözü görmez fatihi¹²,
 Altında kalan duvarların, elleriyle yıktığı.
 Öyleyse en engin derinlikli zihnin, gücü yeter ki neye?
 Gözümüze kapanır kader kitabı, besbelli hiçbir şeye.
 Kendisine yabancıdır insan, insanı bilmez.
 [200] “Kimim ve neredeyim ben? Neresi gittiğim yer ve geldiğim?” sor-
 madan edemez¹³.

sanları Bayle’i okumak konusunda daha istekli kılıyorlar. Bu insanlar akıl yürütmeyi ve itidalli olmayı ondan öğrenmeliler. Filozof Bayle hiçbir yerde takdiri ilahiyi veya ruhun ölümsüzlüğünü reddetmez. Cicero’yu tercime ediyoruz, onun üzerine yorumda bulunuyoruz ve ondan prenslerimizi eğitmek için yararlanıyoruz, oysa pek çok hayranlık verici şeyin arasında Cicero’nun neredeyse her sayfasında ne buluyoruz? Şunu buluyoruz: “Aynı şekilde insanlar da ölümsüz tanrıların kendilerine iyi niyetle verdikleri akli hileye ve kötülüğe kullanıyorsa, insanoğluna akıl verileceğine keşke hiç verilmeseydi” (*Tanrıların Doğası*, 3.78) [Cicero, (2012). *Tanrıların Doğusu*. (Çev. Ç. Menzilioğlu). İstanbul: Kabalcı Yayınevi]. “Ama kimse kendisindeki erdemi Tanrıya mal etmez. Çok da haklılar...” (*Tanrıların Doğası*, 3.87). “Oysa insan öldüğünde işlediği suçların cezasını çekmekten kurtulsa bile tanrıların gücü onun cezasını çocuklarından, torunlarından, torunlarının torunlarından çıkarmaya yeter de artar dediğinizde, tanrıyı açıkça haklı çıkarış oluyorsunuz. Ah tanrıların muhteşem adaleti! Bir devlet, babası ya da dedesi bir suç işledi diye oğlunun ya da torununun da mahkûm edilmesini yasalastırmak isteyen birine hiç göz yumar mı?” (*Tanrıların Doğası*, 3.90)... Daha tuhafı, Cicero *Tanrıların Doğası* kitabını bu iddiaları çürütmeden sonlandırır. *Tusculanae*’de ruhun ölümsüz olduğunu iddia ettikten sonra pek çok yerde ruhun ölümlü olduğunu savunur.

Dahası var. Roma Senatosu önünde Cluentius için savunmasında şunları söyler: “Ölüm ona ne zarar verdi? Bütün saçma cehennem masallarını reddediyoruz, öyleyse ölüm ondan acının deneyiminden başka ne almıştır ki?” (*Pro Cluentio*, 61). Son olarak mektuplarında ki insan burada içtenlikle konuşur, şöyle söylememiş midir: “Daha fazla var olmadığımda, bütün duyular da benimle birlikte yok olur” (*Kişisel Mektuplar*, 6.3). Bayle hiçbir zaman böyle bir şey söylememiştir. Buna rağmen çocuklarımıza okularında için Cicero’yu veririz, fakat herkes Bayle’a saldırır. Neden? Çünkü insanlar tutarsız ve adaletsizdirler.

¹² Şimşon (Hakimler, 13-16) [ç.n.]

¹³ [Voltaire]: İnsanın bunu kendi başına bilemeyeceği açıktır. İnsan zihni, deneyimden başka bir yolla herhangi bir fikir elde edemez. Deneyim ise ne varoluşumuzdan önce ne olduğunu ne ondan sonra ne olduğunu ne de şimdiki varoluşumuza canlılık verenin ne olduğunu bize öğretebilir. “Yaşam bize nasıl verildi?”, “Nasıl sürdürülüyor?”, “Beyin fikirleri ve hafızayı nasıl tutuyor?”, “Bacaklarımız bir anda istencimize nasıl uyuyor?” vb. soruların cevaplarını bilmiyoruz. Yaşam olan tek dünya bu mu? Bu dünya diğer dünyalardan sonra mı yoksa hepsi aynı anda mı yaratıldı? Her bir bitki türü bir ilk bitkiden mi türedi? Bütün hayvan türü, kendi türünün bir ilk çiftinden mi geliyor? Büyük filozoflar bu konularda en cahil insandan daha fazlasını bilmiyorlar. Bütün bu sorular karşısında şu yaygın deyiş geri dönmeliyiz: “Hangisi önce gelir, tavuk mu yumurta mı?”. Deyiş sıradandır, fakat doğüstü

Bu çamur yığnında neyiz bizler başka, acılı atomlardan,
 Ölümlemin yuttuğu ve kaderiyle oynanan,
 Düşünen atomlarız gerçi, öyle atomlar ki gözleri,
 Düşünce rehberliğinde ölçüp biçti gökleri;
 Savururuz sonsuzluğun bağına sonra varlığımızı,
 Görmeden, anlamadan bir an bile kendimizi.
 Bu dünya bir tiyatro, bu gurur ve hatayla dolu,
 Ve talihsizlerle, ağızlarından düşürmeyen mutluluğu.
 İmler yakınır herkes, mutluluğun peşinde:
 [210] Ne kimse ölmek ister, yeniden doğmak ne de.
 Acılara adanmış günlerimizde bazen de,
 Gözyaşımızı sileriz, zevklerin elleriyle;
 Fakat uçar gider tıpkı bir gölge gibi zevkler ve hazlar;
 Oysa sayısızdır yaşadığımız üzüntüler, pişmanlıklar ve kayıplar.
 Geçmiş bizim için yalnız hüznünlü bir anı;
 Ama korkunçtur, bir gelecek yoksa eğer, şimdi,
 Çürütüyorsa düşünen varlığı, mezarın karanlığı.
 Umudumuzdur, *bir gün olacak her şey iyi*;
 Ama *her şey pekiyi bugün*, işte bir yanılısama.
 [220] Bilgeler aldattı beni ve Tanrı haklı yalnızca.
 İstirabımda boyun eğmişim, iç çekişim alçakgönüllü,
 Ama hiç kınamam her-şeye-kadir Tanrı'ya.
 Daha az kasvetli bir tonla, ben de söyledim bir zamanlar,
 Zarif hazlar ve baştan çıkarıcı yasalara dair şarkılar:
 Fakat öğretti yaşlılık, gösterdi başka adetleri, çağları,
 Zayıflığı paylaşan yolunu şaşırılmış ruhları,
 Anlamaya çabalarken bir gece, böyle koyu karanlık,

kavramların yardım olmadan ilk ilkeler hakkında hiçbir şey bilmeyen en bilgeyi bile şaşır-
 tır. Erasmus (1466-1535) bu iddiada bulunur ve Bayle (1647-1706) onu Xenophanes'te (Söz-
 lük) tekrarlar.

Tüm bildiğim acılarım, homurdanma yok artık.
 Bir zamanlar bir halife, son nefesini verirken,
 [230] Şöyle dedi taptığı Tanrı'ya, bir dua kabilinden:
 “Ey tek ve sonsuz kral, getiriyorum sana,
 Senin enginliğinde bulunmayan her şeyi,
 Getiriyorum kusurları, pişmanlıkları, kötülükleri ve bilgisizliği”.
 Aslında *umudu* da ekleyebilirdi bunlara¹⁴.

Öz: Voltaire'in 1755'te yazdığı ve 1756'da yayımladığı Poème sur le désastre de Lisbonne adlı şiiri, 1755'te gerçekleşen Lizbon depremini konu edinir. Bu deprem çağın Avrupa düşünürleri üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Voltaire, Rousseau, Kant ve çağın önemli teologları, depremin olası nedenleri üzerine fikirler ileri sürmüşlerdir. Söz konusu depremi, insanın günahları için Tanrı'nın haklı bir cezalandırması olarak gören teologlar karşısında Voltaire –ve Kant– gibi filozoflar bu düşünceye karşı çıkmışlardır. Voltaire depremin hemen arkasından kaleme aldığı bu şiirde genel olarak teodise anlayışını eleştirir. Fakat Voltaire eleştiri oklarını özellikle Leibniz ve Pope'un teolojik-iyimser bakış açlarına yöneltir. 'Her şey iyidir' veya 'olan her şey Tanrı'nın büyük planı içerisinde bir iyilikle bağlantılıdır' düşüncesini bu bağlamda eleştirir.

Anahtar Kelimeler: Voltaire, Leibniz, kötülük, teodise, Lizbon felaketi.

¹⁴ [Voltaire]: Pek çok insan, Vahiy yardımlarına koşmadan önce bile bu umuda sahiptir, hatta. Ölümünden sonra yaşamaya devam etme umudu, bu yaşamı yaşama sevgisine ve düşünenin düşünmeye devam edeceği olasılığına dayanır. Bu hiçbir kanıt tarafından desteklenmez çünkü bir şeyin zıddını kanıtlamak, kendi kendisiyle çelişmeyi gerektirir ve bir hakikat bir kere kanıtlandığında, onun hakkındaki bütün argümanlara bir son verir. Lucretius, bu umudu ortadan kaldırmak için acı veren pek güçlü bir sıra argümanlar serisi verir. Ne var ki Lucretius yalnızca diğer daha makul argümanlara karşı çıkan makul argümanlar sunar. Pek çok Romalı, Lucretius gibi düşünmüştür ve Roma tiyatrosunda şöyle haykırmıştır: “Ölümünden sonra hiçbir şey yok!”. Fakat içgüdü, akıl, teselli ihtiyacı, topluluğun iyiliği baskın çıktı ve insanlar her zaman gelecek bir yaşam için umuda –dürüst olmak gerekirse sıklıkla şüphenin eşlik ettiği bir umuda– sahip oldu. Vahiy bu şüpheyi altüst eder ve yerine kesinlik koyar. Fakat her zaman vahiy hakkında tartışmak zorunda olmak sunurlu bir iştir. Merdümgeriz Hıristiyan toplumunun vahiy üzerinden –vahiy adına iftira etmek, eziyet etmek ve yok etmek üzere– yüzlerce mezhebe bölündüğünü görmek de korkunçtur. Vahinin Aziz Bartholomeos [Günü Katliamına (1572)], III. Henry ve IV. Henry suikastlarına, I. Charles'ın başının kesilmesine ve Polonya kralının kanlı bedeninin sokaklar boyunca sürüklenmesine neden olması ne korkunçtur. Her şey vahiy için! Ah tanrım, lütfen kendini göster, çünkü daha insancıl ve toleranslı olmamız gerekir.

^[1] 1 Kasım 1755'te gerçekleşen büyük depremde olağanüstü bir yıkım ortaya çıktı. Tahminlere göre 30000-40000 yaşam bu felaketten etkilendi [ç.n.]. Bu çeviri için şu iki kaynaktan yararlanılmıştır: Fransızca aslı için *Œuvres complètes de Voltaire*, Garnier, 1877, tome 9 (p. 470-478) içinde *Poème sur le désastre de Lisbonne (1756)* metninden yararlanılmıştır. Ayrıca *The Works of Voltaire – A Contemporary Version*, DuMont, 1901, Vol. X – Part II (p. 8-18) içinde *The Lisbon Earthquake* metninden yararlanılmıştır. Voltaire'in kendi dipnotları “[Voltaire]” ve çevirenin dipnotları “[ç.n.]” olarak gösterilmiştir.

